

Nr 313.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till teckning av aktier i Aktiebolaget Atomenergi m. m.; given Stockholms slott den 30 maj 1947.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Axel Gjöres.

Utdrag av protokollet över handelsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 30 maj 1947.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, WEIJNE, KOCK.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anför chefen för handelsdepartementet, statsrådet Gjöres.

Med bifall till Kungl. Maj:ts i proposition (nr 273) till 1946 års riksdag framställda förslag anvisade riksdagen (skr. nr 456) för budgetåret 1946/47 under åttonde huvudtiteln till atomenergiforskning ett reservationsanslag av 2 000 000 kronor. I proposition (nr 272) till innevarande års riksdag har Kungl. Maj:t föreslagit, att för budgetåret 1947/48 måtte under nämnda huvudtitel anvisas ett reservationsanslag av 1 900 000 kronor till samma ändamål.

Båda propositionerna föranleddes av framställningar från den s. k. atomkommittén, som enligt Kungl. Maj:ts uppdrag skall planlägga forsknings-

arbetet för atomenergiens tillgodogörande. Medlen äro i första hand avsedda för grundforskning samt för utbildning av forskare på atomenergiområdet.

I ett den 26 april 1947 avgivet betänkande har atomkommittén nu framlagt förslag rörande målbunden forskning på detta område. Innan jag redogör för innehållet i betänkandet torde jag få nämna följande.

Atomkommitténs förslag syftar närmast till att organisera arbetet att framställa en atomenergistapel, d. v. s. en anläggning, i vilken atomenergi frigöres för praktiskt bruk. En sådan energistapel är uppbyggd av uranstavar, inbäddade i s. k. moderatormaterial. Energin alstras vid klyvning av uranatomer under inverkan av neutroner. Moderatormaterialets funktion är att bromsa ned hastigheten hos de snabba neutroner, som bildas vid klyvningen, till en för processen lämplig hastighet. Härigenom underhålles en ständigt fortlöpande klyvningsprocess, en s. k. kedjereaktion. I stapeln måste vidare finnas anordningar för att leda bort värme samt för att reglera reaktionshastigheten.

Den i dag viktigaste uppgiften är att skaffa fram uran. Uran förekommer på olika platser i Sverige. Procenten uran i fyndigheterna är emellertid synnerligen varierande och jämförelsevis låg. Den rikaste uranförekomsten finnes vid Kvarntorp i Närke, där skiffern innehåller 100—200 gram uran per ton. I skiffern finnas inmängda linser av s. k. kolm, som är det bästa inhemska grundmaterialet för uranframställning. Vid Kvarntorp kan kolmen lämpligast framvinnas genom anrikning av maskinellt bruten skiffer. På Billingen, där kolm även förekommer, kunna däremot de särskilda kolmstyckena med fördel utplockas för hand. Problemet att ur kolmen utvinna metalliskt uran är laboriemässigt löst, och man förbereder nu utvinning i halvstor skala.

Lämpliga moderatormaterial äro tungt vatten och grafit. Små mängder tungt vatten av tillräcklig koncentration kunna erhållas vid Stockholms superfosfat fabriks aktiebolags anläggningar vid Ljungaverk. Fosfatbolaget har efter överenskommelse med atomkommittén åtagit sig att på egen bekostnad uppföra en mindre experimentanläggning för anrikning av tungt vatten. Kostnaderna för tillverkning av tillräckliga mängder tungt vatten i en större anläggning torde emellertid bli mycket höga. Det tunga vattnet är såtillvida att föredraga framför grafit, att en atomenergistapel med tungt vatten kräver mindre uran än om man väljer grafit som moderator. Likväl torde för närvarande vägen att använda grafit vara lättare framkomlig, enär vi torde ha större möjligheter att erhålla tillräckliga mängder grafit till rimlig kostnad. Svårigheten med grafit som moderatormaterial är att grafiten måste vara absolut ren. Bland vanliga föroreningar märkes bor, som redan i ytterst små kvantiteter gör grafiten oanvändbar som moderator. För närvarande tillverkas grafitpulver och grafitelektroder i Trollhättan av Skandinaviska grafitindustri aktiebolaget, vilket har ett elektriskt grafiteringsverk. Bolaget tror sig kunna framställa tillräckligt ren grafit men måste för ändamålet beställa en ny stor ugn.

Forskare måste genast insättas på uppgiften att utreda hur en energistapel skall byggas. Många svåra problem av fysikalisk, kemisk, teknisk och medi-

cinsk art måste därvid lösas. Bland dylika problem må nämnas de som röra system för avståndsmänövrering och kylning av energistaplar samt metoder för att bortföra och neutralisera avfallsprodukterna. Så snart som möjligt bör man söka åstadkomma en experimentstapel. När denna fungerar tillfredsställande, bör arbetet inriktas på att bygga en driftstapel. Frågan var staplarna skola uppsättas måste noggrant undersökas.

I sitt nämnda betänkande framlägger *atomkommittén* förslag huru det sålunda i korthet antydda arbetet bör organiseras. Kommittén yttrar bland annat, att en lämplig organisationsform för den målbundna forskningsverksamheten på atomenergiområdet kunde sökas efter i huvudsak två olika vägar. Antingen kunde man inrätta ett särskilt forskningsinstitut eller också bilda ett aktiebolag. I bägge fallen uppställde sig frågan, huruvida det för verksamheten erforderliga kapitalet skulle tillskjutas och de årliga driftskostnaderna gäldas av staten eller av enskilda. Atomkommittén hade för sin del kommit till den bestämda uppfattningen, att frågan om atomenergiens utnyttjande vore av så vital betydelse för landets framtid och de erforderliga penningbeloppen av sådan storleksordning att staten måste inträda som huvudintressent i den fortsatta verksamheten. Emellertid framstode det som minst lika viktigt, att ett intimt, förtroendefullt och generöst samarbete etablerades med alla de krafter inom näringslivet, som redan nu visat eller senare komme att visa sig positivt intresserade i denna viktiga fråga. Utan tillgång till den tekniska erfarenhet och de produktionsresurser, som den svenska industrien besatte, skulle enligt kommitténs uppfattning arbetet icke kunna bedrivas rationellt och med önskvärd snabbhet. En kraftsamling av Sveriges vetenskapsmän och ingenjörer, ekonomiskt understödda av staten och näringslivet, syntes vara den enda möjligheten att i konkurrensen med övriga nationer nå det eftersträfvade resultatet.

Kommittén anför vidare.

Då det gäller att välja mellan de båda organisationsformerna institut eller bolag böra följande synpunkter beaktas. Verksamheten inom den form av företag man än väljer kommer visserligen till stor del att omfatta forskning inom fysik, kemi och teknik, men samtidigt måste företaget redan från början träffa avtal om leveranser av olika material och apparater, beställa konstruktioner och maskiner samt förvärva fast egendom för stapelbyggnad. Företaget kommer vidare att inom en nära framtid bliva ägare till stora kvantiteter material, t. ex. uran, grafit och tungt vatten. En härför allmänt vedertagen organisationsform är aktiebolaget. Fördelarna med bolagsformen hänföra sig emellertid kanske i främsta rummet till den större smidigheten och handlingsfriheten för ledningen och till att denna organisationsform torde erbjuda de bästa möjligheterna att för verksamheten intressera ett antal industrier och verk, vilkas medverkan till utbyggande av atomenergiverk är en förutsättning för framgång. Genom att näringslivet på detta sätt knytes till bolaget uppstå gynnsamma förutsättningar för att under den kommande verksamheten vinna positivt stöd i form av tekniska och produktiva insatser från enskilda inom och utom bolaget.

För sin del förklarar sig kommittén vilja förorda, att ett aktiebolag med statlig aktiemajoritet bildades. Under de diskussioner utom och inom kommittén, som förts i denna fråga, hade dock vissa invändningar rests mot att

använda bolagsformen för ett företag av denna typ. Här om anföres i betänkandet följande.

Det har framhållits, att det här skulle bli fråga om ett aktiebolag av ovanlig karaktär, eftersom detsamma under lång tid skulle få enbart utgifter men knappast några inkomster. Boksluten skulle sålunda under en följd av år komma att uppvisa förlust. För förmedling av det stöd till atomenergiforskning, som staten och eventuellt intresserade privata företag kunna komma att lämna, har kommittén funnit en fullt tillfredsställande lösning i den formella anordningen, att bolaget mottager uppdrag — främst avseende forskning rörande uranproblemet, konstruktion av staplar m. m. — och härför erhåller en ersättning, som svarar mot havda kostnader. På detta sätt erhållas bokslut, visserligen utan vinst men också utan förlust.

Kommittén uttalar vidare, att den för att utröna intresset för bolagsformen sökt kontakt med ledande statliga och enskilda industrier. Efter överläggningar hade man enats om att staten och enskilda intressenter gemensamt borde bilda ett atombolag, i vilket staten skulle äga avgörande inflytande. Förslag till bolagsordning för ett sådant bolag hade utarbetats.

Förslaget, vilket såsom bilaga torde få fogas till statsrådsprotokollet, innebär i huvudsak följande.

Bolaget, vars firma skall vara Aktiebolaget Atomenergi, skall ha till ändamål att efterforska och utvinna för atomenergiens utnyttjande nödvändiga grundmaterial, att bygga experimentstaplar för atomenergiens utnyttjande, att senare i större skala bygga staplar för utnyttjande av atomenergi i forskningens och näringslivets tjänst samt att driva i samband med nämnda verksamhet stående forskning ävensom industriell och kommersiell rörelse.

Aktiekapitalet skall utgöra lägst 3 000 000 kronor och högst 9 000 000 kronor och varje aktie lyda å 10 000 kronor. Aktierna skola utgivas i två serier, betecknade serie A och serie B. Endast svenska staten må äga aktie av serie A, och vissa inskränkningar i rätten att inneha aktie av serie B skola även gälla. Av sistnämnda serie må aktier utgivas allenast till ett belopp av 4 000 000 kronor.

Bolagets styrelse skall ha sitt säte i Stockholm och bestå av sju ledamöter med fyra suppleanter för dessa. Av styrelseledamöterna utser Kungl. Maj:t fyra, därav en såsom ordförande, samt två suppleanter. Tre styrelseledamöter, därav en såsom vice ordförande, och två suppleanter utses å ordinarie bolagsstämma för tiden intill dess nästa ordinarie bolagsstämma hållits. Vid dylikt val må rösträtt icke utövas för aktier av serie A.

Som bevis för industriföretagens intresse för ett bolag i denna form och med angivet syfte anför kommittén, att en av ordföranden i Sveriges industriförbund föranstaltad provteckning av aktier bland de trettiofem företag, som kunde tänkas vara intresserade av bolaget, givit vid handen att B-aktier för ett belopp av omkring 1 500 000 kronor torde komma att tecknas. Atomkommittén vore därför övertygad om att den föreslagna organisationsformen kunde genomföras i samförstånd med intresserade parter inom näringslivet. Från statens sida borde tecknas aktier till ett belopp av 2 000 000 kronor.

Beträffande bolagets behov av medel för löpande kostnader framhåller kommittén, att under bolagets första verksamhetsår åtskilliga frågor av ekonomisk och annan natur kunde väntas uppstå, vilka nu ej kunde överblickas. Därjämte vore det ännu ovisst, när bolaget kunde påbörja sin verksamhet.

Anläggningar för anrikning av kolm ur skiffer, extraktion av uran och tillverkning av moderatormaterial komme att erfordras mycket snart. Kostnaderna härför, vilka delvis vore av engångskaraktär, bleve betydande. Engångskostnaderna kunde för den närmaste tiden täckas av aktiekapitalet eller genom lån. Övriga kostnader syntes erfordra särskilda anslag. Vid sina överväganden hade kommittén kommit till den uppfattningen, att för bolagets verksamhet under budgetåret 1947/48 komme att erfordras ett belopp av 2 000 000 kronor. Kommittén ville dock förutskicka, att det längre fram kunde visa sig nödvändigt att begära ytterligare statsanslag.

Slutligen föreslår atomkommittén, att kommittén med i huvudsak oförändrad sammansättning men med ändrade arbetsuppgifter och under namn av statens atomforskningsråd skulle tills vidare bibehållas vid sidan av de redan existerande tekniska, medicinska och naturvetenskapliga forskningsråden. Rådets uppgift skulle vara dels att å statens vägnar lämna uppdrag och förmedla anslag till Aktiebolaget Atomenergi, dels att fördela statsanslag för annan atomenergiforskning, dels slutligen att tjänstgöra som statsmakternas organ för behandling av allmänna frågor rörande atomenergien. Atomkommittén förklarar sig emellertid icke kunna framlägga förslag till organisation av och budget för atomforskningsrådet, innan frågan om rådets ställning i förhållande till de övriga forskningsråden bleve närmare utredd.

De problem, som sammanhånga med möjligheterna att utnyttja atomenergien för praktiskt bruk, ägnas nu en intensiv uppmärksamhet på olika håll i världen. Enligt föreliggande uppgifter har man i Amerikas förenta stater lyckats konstruera ett atomkraftverk, som uppges leverera elektrisk energi till priser, vilka tyda på möjligheten av att man genom ytterligare förbättringar skulle kunna komma ned till en konkurrenskraftig kostnadsnivå. Skulle det lyckas att genom fortsatt forskningsarbete infria dessa förväntningar, skulle detta innebära att man skapat en ny billig energikälla, jämförlig med kolet, oljan och vattenkraften. Uppenbart är sålunda, att det på atomenergiforskningens område pågår en utveckling, som kan bli av revolutionerande karaktär.

För vårt näringslivs konkurrensförmåga är det av yttersta vikt, att vi icke försumma de möjligheter, som denna utveckling kan bjuda. Vårt land har också goda förutsättningar att medverka i arbetet på atomenergiområdet. Sverige är sålunda jämförelsevis rikt på uran, även om, såsom jag förut framhållit, uranhalten i fyndigheterna i regel är ganska låg. Vi ha framstående forskare, som länge ägnat sitt intresse åt atomproblemen. Vissa resultat, som icke äro obetydliga, ha också redan nåtts.

Jag är liksom atomkommittén av den uppfattningen, att det vid sidan av den grundläggande forskning på atomenergiområdet, som redan pågår, också bör bedrivas forskning med direkt syfte att praktiskt utnyttja atomenergien. Atomkommittén har föreslagit, att staten och enskilda intressenter skulle för ändamålet gemensamt bilda ett bolag, Aktiebolaget Atomenergi. Staten skulle tillförsäkras avgörande inflytande i bolaget.

Ett alternativ till kommitténs förslag är att bilda ett helstatligt företag för den målbundna forskningen. Vid bedömandet av detta alternativ måste

*Departements-
chefen.*

emellertid uppmärksammas, att det med hänsyn till vårt lands begränsade personella och materiella forskningsresurser ter sig såsom en nödvändighet att ett förtroendefullt och smidigt samarbete kommer till stånd mellan staten och enskilda intressenter. Sannolikheten talar för att samarbetsfrågan lättast går att lösa, om en företagsform väljes, som medger visst medinflytande i företagets ledning för de enskilda intressenterna. Företaget synes därför icke böra vara helstatligt.

Mot förslaget att använda bolagsformen kan invändas, att bolaget i varje fall under en lång tid framåt icke kommer att giva vinst. Atomkommittén har också förutsatt, att bolagets inkomster väsentligen skulle bestå av statliga bidrag, även om dessa skulle få formen av ersättning för fullgjorda uppdrag. Med hänsyn härtill kunde det tänkas, att i stället borde inrättas ett forskningsinstitut med visst delägarskap för enskilda intressenter. Då emellertid atomkommitténs förhandlingar med enskilda parter skett på grundval av bolagsalternativet och detta alternativ vunnit anslutning från de enskilda parternas sida, finner jag mig böra tillstyrka kommitténs förslag i fråga om företagsformen. Mot huvudgrunderna i förslaget till bolagsordning har jag icke något att erinra.

Bolagets aktiekapital skulle enligt atomkommitténs förslag till en början utgöra 3 500 000 kronor, varav staten skulle tillskjuta 2 000 000 kronor. Här emot finner jag icke anledning till erinran. Enligt vad jag under hand inhämtat har kommittén avsett att största delen av aktiekapitalet skulle investeras i ett anrikningsverk för kolm vid Kvarntorp. Kostnaden för detta verk med därtill hörande anläggningar uppgår enligt föreliggande preliminära uppgifter till 3 300 000 kronor.

Atomkommittén har vidare föreslagit, att 2 000 000 kronor skulle anvisas för verksamheten inom bolaget under budgetåret 1947/48. Jag tillstyrker kommitténs förslag också i denna del. Medlen böra utbetalas till bolaget såsom ersättning för forskningsarbete. Det lär få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela bestämmelser om atomkommitténs medverkan härvidlag. Frågan om inrättande av ett statens atomforskningsråd torde i avvaktan på ytterligare överväganden icke nu böra upptagas till prövning.

Jag hemställer, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels till Teckning av aktier i Aktiebolaget Atomenergi å kapitalbudgeten, fonden för statens aktier, för budgetåret 1947/48 anvisa ett investeringsanslag av kronor 2 000 000;

dels ock till Atomenergiforskning m. m. inom Aktiebolaget Atomenergi för budgetåret 1947/48 under tionde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av kronor 2 000 000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

J.-G. Nilsson.

Bilaga.

Förslag

till

bolagsordning för Aktiebolaget Atomenergi.

§ 1.

Bolagets firma är Aktiebolaget Atomenergi.

§ 2.

Bolaget har till föremål för sin verksamhet att efterforska och utvinna för atomenergiens utnyttjande nödvändiga grundmaterial, att bygga experimentstaplar för atomenergiens utnyttjande, att senare i större skala bygga staplar för utnyttjande av atomenergi i forskningens och näringslivets tjänst samt att driva i samband med förutnämnda verksamhet stående forskning även som industriell och kommersiell rörelse.

§ 3.

Bolagets styrelse skall hava sitt säte i Stockholm.

§ 4.

Bolagets aktiekapital skall utgöra lägst 3 000 000 kronor och högst 9 000 000 kronor.

§ 5.

Aktie skall lyda å tiotusen (10 000) kronor.

§ 6.

Aktierna skola utgivas i två serier, betecknade serie A och serie B. Aktier av serie B må utgivas allenast till ett belopp av 4 000 000 kronor.

Därest beslut fattas om ökning av aktiekapitalet genom nyteckning, skola ägarna av aktier av serie A hava företrädesrätt, envar i förhållande till sitt förutvarande innehav av dylika aktier, till teckning av de nya aktierna, i den mån dessa aktier skola vara av serie A, och skola ägarna av aktier av serie B hava företrädesrätt, envar i förhållande till sitt förutvarande innehav av dylika aktier, till teckning av de nya aktierna, i den mån dessa aktier skola vara av serie B. Därest beslut fattas om ökning av aktiekapitalet genom överföring till detsamma av besparade vinstmedel, skola de nya aktier, som de olika aktieägarna skola erhålla, vara av samma serie som deras förutvarande aktieinnehav.

§ 7.

Aktierna av serie A må ägas endast av svenska staten eller av svensk medborgare.

Aktierna av serie B må icke genom teckning eller överlåtelse förvärvas av utländsk medborgare, samfällighet eller stiftelse, av svenskt handelsbolag, vari finnes utländsk bolagsman, av svensk ekonomisk förening, av svenskt

aktiebolag, vars aktiebrev må ställas till innehavaren, eller av annat svenskt aktiebolag, i vars bolagsordning ej intagits förbehåll, varom förmåles i 2 § 2 stycket av lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag, dock att utan hinder av det nu gjorda förbehållet aktier av serie B må förvärfvas av svenskt bolag eller svensk förening, som avses i 18 § av berörda lag.

§ 8.

Har aktie av serie B övergått till någon, som icke är ägare av sådan aktie, skall aktien hembjudas förutvarande ägare av aktier av serie B till inlösen genom skriftlig anmälan till bolagets styrelse. Åtkomsten av aktien skall därvid styrkas samt, där äganderätten övergått genom köp, uppgift lämnas om den betingade köpesumman.

När aktie av serie B sålunda till inlösen hembjudits, skall styrelsen därom underrätta bolagets övriga ägare av aktier av serie B på sätt om meddelanden till aktieägarna är föreskrivet, med anmodan till den, som önskar sig av lösningsrätten begagna, att skriftligen anmäla sig hos styrelsen inom en månad därefter. Anmäla sig därvid flera, skall företrädesrätten dem emellan bestämmas genom lottnings, dock att, därest flera aktier hembjudits, aktierna först, så långt ske kan, skola jämnt fördelas bland dem, som vilja lösa.

Lösenbeloppet skall, i brist av åsämjande, bestämmas i den ordning, lagen om skiljemän stadgar.

Därest inom stadgad tid ej någon anmält sig vilja inlösa hembjuden aktie eller om, sedan lösningspriset å dylik aktie i behörig ordning fastställts, aktien ej inom 20 dagar därefter inlöses, äger den, som hembudet gjort, att för aktien vinna inträde i bolaget.

§ 9.

Bolagets styrelse skall bestå av sju ledamöter med fyra suppleanter för dem.

Kungl. Maj:t utser för tid, som Kungl. Maj:t bestämmer, fyra ledamöter, därav en såsom ordförande, samt två suppleanter. Tre styrelseledamöter, därav en såsom vice ordförande, och två suppleanter utses å ordinarie bolagsstämma för tiden intill dess nästa ordinarie bolagsstämma hållits, dock att vid dylikt val rösträtt icke får utövas för aktier av serie A.

§ 10.

För granskning av styrelsens och verkställande direktörens förvaltning och bolagets räkenskaper utses årligen å ordinarie bolagsstämma för tiden intill dess nästa ordinarie bolagsstämma hållits två eller tre revisorer med samma antal suppleanter. Ägarna av aktier av serie B skola, oavsett det röstetal de representera, äga rätt att utse en revisor och en revisorssuppleant.

§ 11.

Ordinarie bolagsstämma hålles en gång årligen under april eller maj månader.

Å ordinarie bolagsstämma skola följande ärenden förekomma till behandling:

- 1) val av ordförande vid stämman;
- 2) justering av röstlängden;
- 3) val av justeringsmän;
- 4) fråga om stämman blivit behörigen sammankallad;
- 5) föredragning av förvaltningsberättelsen och revisionsberättelsen;

- 6) fastställande av balansräkningen;
- 7) fråga om användande av föregående årets vinst;
- 8) fråga om ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören för den tid redovisningen omfattar;
- 9) fastställande av arvoden åt styrelsen och revisorerna;
- 10) val av tre ordinarie styrelseledamöter, därav en såsom vice ordförande, och två styrelsesuppleanter;
- 11) bestämmande av antalet revisorer och revisorssuppleanter;
- 12) val av revisorer och revisorssuppleanter;
- 13) övriga ärenden, vilka i behörig ordning hänskjutits till stämman.

§ 12.

Vid bolagsstämma skall med undantag för vad i §§ 9 och 10 stadgats, varje röstberättigad äga utöva rösträtt för fulla antalet av honom ägda eller representerade aktier.

§ 13.

Kallelse till bolagsstämma och andra meddelanden till aktieägarna skola ske genom rekommenderade brev till aktieägarna under deras i aktieboken antecknade adresser.

Kallelse till ordinarie bolagsstämma skall vara verkställd senast två veckor före stämman och kallelse till extra bolagsstämma senast en vecka före stämman.